

1. Esztergomból a már megszállt Budán keresztül kerültek kódexek, ősnymtatványok Bécsbe. (Esztergom csak 1543-ban esett el!)

2. Az esztergomi egyház könyvtárába (helyileg Nagyszombatban!) közvetlenül és közvetve Budáról is kerültek kódexek, ősnymtatványok 1543 után.

3. Buda visszavételekor az ott maradt könyvek közül további esztergomi vonatkozású kódexek más városokba is elkerültek. (Kassa, Bologna)

A fentiekhez hozzátehetjük még azt a tényt is, hogy Esztergomot 1594-ben megkísérelték visszafoglalni. Az ekkori átmenetileg sikeres ostromkor még találtak Esztergomban kódexeket, ezek közül az ún. Pálóczy missale ma az OSZK Clmae 359 jelzetű kódexe, Beatrix királyné óraskönyve Melkben van, egy dekretális az ÖNB-ben található ugyan Cod. Lat. 5121 jelzettel, de előbb, 1665-ben került az ambrasi Habsburg könyvtárból a Hofbibliothekbe. A fentiek figyelembevételére megingatja azt az elképzelést, hogy a Budán talált könyvanyag az esztergomi káptalan középkori könyvtárának szerves része lenne. Az esztergomi eredetű kódexek nem intézményesen, hanem egyedi úton juthattak Budára 1541 előtt.

Végleges megoldást a káptalani könyvtárak anyagával való összehasonlítás sem hozott. Bár ebben az esetben a könyvjegyzékek mind a XV. század közepe tájáról valók, tehát kb. 100 évvel korábbiak, mint a budai könyvanyag. Ezért is állhat közelebb tartalmi összetételében a pozsonyi Kristus Teste confraternitas könyvtárának 1501-ben rögzített állományához. A részletes tartalmi elemzés alapján egészen bizonyos, hogy egyházi gyűjtemény volt. Feltűnően kevés a humanista irodalom, kiugróan nagy a kánonjogi könyvek aránya, hiányoznak a világi hívők számára összeállított vallásos szövegek, nagyobb számmal találhatóak viszont a postilla kötetek, szentírásmagyarázatok. Csapodi Csaba a királyi kápolnában látja azt az intézményt, ahol elképzelhető ez a könyvanyag, mint egy művelt pápi középréteg műveltségének bázisa. Eredményeit hangsúlyozottan munkahipotézisnek tartja, amelyek azonban kiindulópontjai lehetnek a további kutatásoknak, „adalék a XV–XVI. századi magyarországi szellemi élet, könyvkultúra közelebbi megismeréséhez.” (57.) Kutatásai nyomán azonban kézbevehetünk 73 kódexet, amelyek a középkori magyarországi értelmiség szakmai és műveltségi színvonalának konkrét bizonyítékai.

Oláh Miklós Mátyás király könyvtárával kapcsolatban írta: „Volt ezen kívül még két egyéb könyvtár is másutt a fellegvárban, bár az előbbieknél csekélyebb jelentőségűek. Mindezeket a török, ... miután Budát a következő szept. 8-án elfoglalta, részint szétszaggatta, részint miután más célokra az ezüstöt letépte, széthajigálta.” (Oláh Miklós: Hungaria. In: Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. Bp., 1982. 1056.) Ezek a humanista műveltségeszményt csak áttételesen, másodlagosan érintő könyvek-nem kevesebbet tettek lehetővé, mint a középkori magyarországi irodalom művelését, az államigazgatás, az egyház-kormányzat tudományosan is megalapozott működését, az iskolák megszervezését és hatékony tevékenységét, amelyek egyikében Oláh Miklós is tanult. Hungaria-jának előszavában mindekről önkéntelenül is vallott:

„Nézd el kérélek, hogyha találsz földrajzi hibákat, / hisz geta partoktól messzire ring a hajóm; / majd a hazámban, a házamban, kedves kikötőmben / sorra kivizsgálom minden adat hitelét.” (Uo. 334.)

Azokra a Budán maradt könyvekre gondolt, amelyekről Csapodi Csaba jogosan állapította meg: „A Corvina – eredetiben főnmaradt, vagy adatokból ismert – állománya mellett a második legnagyobb középkori magyar könyvtárról van szó, amelyet közelebbről meg tudunk ismerni.” (59.)

Körmendy Kinga

Balassa Bálintnak és Rimai Jánosnak istenesénekei. Kolozsvár 1701. Hasonmás kiadás. A kisorsító tanulmányt Szabó Géza írta. Bp. 1983. Helikon K. 312 l.

Az utóbbi években megnövekedett a nagyközönségnek szánt régi magyar szövegkiadványok száma. Ez a tény valamennyire enyhít azon a kedvezőtlen helyzeten, amely az Akadémia Kiadó és Nyomda szűkülő kapacitása miatt keletkezett. Sajnos, nem mindig a filológusok döntenek el, hogy mit adjanak ki a kiadók. Egy Balassi-vagy Rimay-kutató (nyilván maga Szabó Géza is) a sok kiadás közül egy olyat választott volna, amelynek szövege forrásértékű. Tótfalusi Kis Miklós ezzel szemben „az előző kolozsvári könyvnyomtató, Verese gyházi Szentyel István idejében megjelent kötetet másolta le, s különösebb egyéni hozzáadást nem is találunk a különben nagyon szép kis kötetben.”

Szabó Géza érdeme, hogy a tudomány is nyert a kiadványon. A hasonmáshoz mellékelt tanulmányában világos, szépen megírt áttekintést ad a Balassa–Rimay kiadások történetéről. Tanulmányában két új megállapítást is tesz. 1. A lőcsei kiadásnak e passzusa alapján: „a váradi negyedik editio szerint” a kutatók tévesen négy elveszett váradi kiadást tételeztek fel. Szabó Géza ezzel szemben meggyőzően bizonyítja, hogy a *váradi* szó után egy vessző teendő, vagyis hogy csak egy váradi kiadás volt. 2. Megtalálta az okát annak, hogy miért éppen 1806-ig terjed a Balassi–Rimay kiadások sora. Az új teológiai szemlélet hívei a XIX. század elején a korábbi egyházi énekek mellett Balassi és Rimay istenes verseit is elavultnak, korszerűtlennek tartották, és saját koruk költőinek szerzeményeivel helyettesítették. A két költő versei ugyanis a református egyház mintegy ajánlott olvasmányaiként jelentek meg a gyülekezeti énekek mellett.

Stoll Béla

Reformkori országgyűlések színházi vitái. (1825–1848) Sajtó alá rendezte, a bevezetőt, az utószót és a jegyzeteket írta Bényei Miklós. Bp., 1985. Magyar Színházi Intézet 1. (Színháztörténeti Könyvtár 15.)

Művelődéstörténeti kézikönyvvel gyarapodtunk. Olyan kötetrel, amelyet sokszor kell majd elővonnunk. Közismert, hogy színház, dráma, irodalom, nemzetiség, nyelvfejlés, magyarosodás (ritkábban: magyarosítás), erkölcsnemesítés mily szoros összefüggésben vannak egymással, a reformkor tudatában elválaszthatatlanok. Ezt eddig is tudtuk, de most, Bényei Miklós gyűjtő és sajtó alá rendező munkájának eredményeképpen a dokumentumok is rendelkezésünkre állanak. Az országgyűlési iratokból mindaz belekerült a kötetbe, amely valamilyen kapcsolatban áll a nemzeti játékszín létrehozására irányuló törekvésekkel. A sajtó alá rendezés munkáját éppen úgy, mint a jegyzeteket csak dicsérhetjük (Gergely András szaktörténészként lektori segítséget adott Bényeinek, és az ilyen formában történő lektoráltatás más kiadványok számára is például szolgálhatna!), így néhány megjegyzésünket inkább a maximalizmus igénye téteti velünk. A 46. számú iratot Bényei több helyről „szerkesztette egybe”. Nem látszik megnyugtató megoldásnak; azt sem tudjuk meg, melyik rész honnan való. A jegyzetek sorában Dessewffy József még mindig „kon-

servatív politikus”-ként szerepel. Régi reflexek működnek, de a magyar történetírás is hibáztható, hogy nem adott differenciáltabb Dessewffy-portrét (akár a Kazinczy-levelezés, akár a retgeteg kiadatlan Dessewffy-irat) alapján.

Több gondot okoz számunkra a nyitó évszám: 1825. Valóban, hagyományt követ Bényei, mikor az 1825-tel kezdődő országgyűléssel indítja a reformkori viták sorozatát. Valahol legalábbis jelezni kellett volna, hogy például Kosáry Domokos későbből számítja a reformkor kezdetét, méghozzá igen csak megfontolandó érvek alapján. Ami azonban meggondolkodtató: az 1825–27-es országgyűlésről mindössze a 21–30. lapok szólnak, e lapokon a lelőhelymegjelölések, valamint egy hosszabb fordítás is megtalálható; s ami elhangzott az országgyűlésen valójában alig más, mint régi érvek, kívánságok, tervek ismétlése. Az 1830-as anyag pedig több mint szegényes, mindössze három lap (lelőhellyel, fordítással együtt). Lényegében csak 1834. március 15-ével, illetve 1835. május 14-ével indul meg lendületesebben, szélesebb körűen a színházi kérdések megvitatása; amely viták heveségét, részletekbe menő tárgyalását a Pesti Magyar Színház 1837-es megnyitása, majd későbbi „nemzeti”-vé emeltetése csak erősíti.

Ily módon elképzelhető lett volna valamiféle hangsúlyosabb periodizáció: pl. az 1825–35 közötti időszak előzményként való bemutatása. Nem kizárólag terminológiáról és évszámokról van szó, ti. nemcsak arról, hogy mikor kezdődik valójában a reformkor. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a történelmi események más korszakolást igényelnek, és megint mást az irodalmi-művészeti folyamatok. S még azt sem zárhatjuk teljesen ki, hogy a dramaturgiának, illetve a színi mozgalomnak is lehetnek önálló korszakhatárai. Nyilvánvaló, hogy az olyan típusú kiadványok, mint amilyen a Bényeie, melyekre több diszciplína tarthat joggal igényt, azaz amelyek a történettudomány és a színháztörténet (s ezen keresztül a színházi-irodalmi gondolkodás) jobb megvilágítását szolgálják, ebben a kérdésben legalább is kompromisszumra kényszerülnek, tehát több, egymásnak ellentmondó szempont érvényesítésére. De éppen azért, mivel a történelmi folyamaton belül az irodalmi-színházi gondolkodás autonómiával rendelkezik, a problémák érzékelgetése szükséges lett volna. Ehhez kapcsolódik következő vitapontunk. Bényei jó szemmel veszi észre, találó idézetekkel bizonyítja, hogy a színház egyfelől a magyarosodás és a nyelvterjesztés, másfelől viszont az erkölcsnemesítés eszközének számított, ezek